

UDK 811.163.4(497.6)

Pregledni rad

Jasmin HODŽIĆ (Sarajevo)

Univerzitet u Sarajevu, Institut za jezik

jasmin.hodzic@izj.unsa.ba

HOMONIMNE SINTAKSIČKE STRUKTURE I DVOSMISLENOST U BOSANSKOM JEZIKU ADMINISTRACIJE I PRAVA

Govoreći o homonimnim sintaksičkim strukturama i dvosmislenosti u bosanskom jeziku administracije i u pravnom diskursu kao podstilu administrativnog funkcionalnog stila, specifično, ovdje dajemo primjere homonimičnosti (dvosmislenosti) onih sintaksičkih struktura koje se svojim sadržajem odnose na društvene odnose među religijama, narodima i jezicima, ili koji se tiču političkog uređenja bosanskog društva i države, odnosno, nacionalnih odnosa u Bosni i Hercegovini. Time se, uz niz poznatih kognitivnolingvističkih aspekata razičitog razumijevanja jezičke poruke kao takve, dodatno pokazuje i uloga sintaksičke homonimije, ne samo kao propratnog ili potencijalnog obilježja jezičkog izraza, već i kao ciljano formirane dvosmislene sintaksičke strukture u ostvarenoj jezičkoj upotrebi.

Ključne riječi: *dvosmislenost, sintaksička homonimija, administracija, pravo, društvo, nacionalni odnosi, bosanski jezik*

1. Uvodna razmatranja: Sintaksička homonimija i homonimski konflikt

Homonimija u jeziku jeste pojava koja se odnosi na različito porijeklo i značenje, a isti glasovni i grafički sastav jezičkih jedinica. Obično se tretira na leksičkom nivou, mada osim leksičke postoji i morfološka i sintaksička homonimija. Obradujući monografski leksičku homonimiju, D. Šipka (1988) navodi i ostale vrste homonimije od kojih posebno uočavamo različite kategorije sintagmatske, odnosno sintaksičke homonimije kao pojave koje na nivou sintaksičke strukture izazivaju funkcionalno-semantičke dvostrukosti koje se prepoznaju u kategoriji sintaksičkog ambigviteta. Gramatička homonimija definira se drugim imenom i pod pojmom *sinkretizam*. Konstrukcionu homonimiju definira i Kristal (1985), gdje se ovaj tip homonimije „odnosi na

gramatičku nisku s više od jednom interpretacijom“, odnosno „za nisku se kaže da je ‘strukturno dvosmislena’“ (Kristal 1985: 128).

Inače, o dvostrukom značenju jedne sintaksičke strukture govori se već i u novijoj literaturi, sporadično (u bosanskim, hrvatskim, srpskim, srpskohrvatskim i crnogorskim) gramatikama i sličnim priručnicima, mada je ovoj pojavi u jeziku više pažnje posvećeno naročito u radovima stranih lingvista. Više postojećih definicija sintaksičke homonimije i kategorizaciju tipova sintaksičke dvosmislenosti dali smo u Hodžić (2017a) i šire u Hodžić (2017), a ovdje ponavljamo da primjere sintaksičke dvosmislenosti možemo razvrstati na četiri različita tipa. Jedan je *strukturni ambigvitet* (koji se odnosi na kombinirane varijante strukturalnih elemenata rečenice s više kombinatornih mogućnosti, kao: *Alen i Alma ili Amir će doći na sijelo*, ili: *Trgovina ljudima postaje zanimljiva*) i drugo ime mu je *linearni ambigvitet*. Drugi je *referencijalni ambigvitet* koji je direktno povezan s relacijskim odnosima među konstituentima, kao: *Otac će doći i donijeti malo janje. Čim dođe, zakoljite ga*, ili: *Udarilo je loptu glavom koja se otkotrljala u aut*. Treći tip je *determinativni*, kao: *Svaki nastup Želje u kupu pogledao je jedan moj prijatelj*. Ili: *Njegovi pretenciozni prijatelji su zakasnili*. Četvrti tip je sličan prvom, strukturalnom, a odnosi se na sintaksičke transformacije uz kombinatorne varijacije elemenata rečenice, a čest je kroz upotrebu padežnog atributa koji može biti i adverbijalna odredba, npr.: *Pozvao je goste iz Italije*. Ili: *Dočekali su čovjeka sa smiješkom* (up. Hodžić 2017: 176–198, te Hodžić 2017a: 161–163). Ovakvi primjeri dvosmislenosti nastaju mogućim različitim tumačenjima sintaksičkih funkcija rečeničnih članova, odnosno, sastavnih elemenata rečenice i njihovih međusobnih veza. Zato jedna te ista rečenična struktura postaje sintaksički homonimna drugoj, što sintaksičku homonimiju čini postojanom kao izvor one vrste dvosmislenosti koja je formalnog, odnosno strukturnog (gramatičkog) tipa.

Valja, pak, na sintaksičku homonimiju posmatrati kroz prizmu ostalih vrsta homonimije, odnosno homonimičnosti ostalih jezičkih nivoa. Tako Šipka (1988: 83) homonimiju generalno označava kao podudaranje u izgovoru (Šipka 1988: 82) i svakako je veže za dvosmislenost. Što se vrsta homonimije tiče, Šipka (1988) navodi da se u sistemu ostvaruju „kao mogućnost“ (Šipka 1988: 83), dakle, dio su gramatičkog sistema i kada se u sistemu jave ostvaruju se kao potencijalno dvosmislene strukture, „a stvarno postojanje situacije, odnosa i osobine elemenata ostvaruje se u realizaciji“ (1988: 83), što govori da sintaksička homonimija kao dio sistema i nije tako prepoznatljiva i jasno vidljiva pojava. U vezi s prepoznavanjem dvosmislenosti homonimnih sintaksičkih struktura, D. Šipka (1988) razlikuje homonimnost i homonimičnost, gdje se prvi termin odnosi na stanje u sistemu (odnosno, na prepoznavanje homonimnih sintaksičkih struktura u gramatičkom sistemu), a drugi na stanje

ili situaciju realizacione homonimije kao konkretnih primjera dvosmislenosti datih homonimnih sintaksičkih struktura. Klasifikaciji tipova homonimičnih situacija, odnosno, pojavama prepoznavanja dvosmislenosti homonimnih sintaksičkih struktura, pristupa se prema tri kriterija: po odnosu pošiljaoca prema homonimičnoj situaciji, po odnosu primaoca prema istom, i po unutrašnjoj strukturi homonimične situacije. U prvom slučaju treba razlikovati „svjesno (s ciljem i namjerom) formirane homonimične situacije“ i „nesvjesno (slučajno) proizvedene homonimične situacije“ (Šipka 1988: 234), te „ovaj kriterij stalna je veličina, dakle, obično ne varira od situacije do situacije“ (Šipka 1988: 235). Kad je u pitanju odnos primaoca poruke prema homonimičnim/dvosmislenim porukama, izdvajaju se one situacije koje su jasne (razumljive) i one koje su nejasne (nerazumljive) primaocu poruke, što „varira od govornika do govornika i kad je u pitanju jedna ista situacija“ (Šipka 1988: 235).

Ovdje se direktno već može govoriti o kognitivnolingvističkom pristupu čitanju jezičkog znaka u kojem se osim izvora i primaoca poruke uzimaju u obzir kontekst, percepcija, kategorizacija, pređašnje iskustvo, itd.

Što se tiče primjera *homonimskog konflikta*, tj. „kad iz ovih ili onih razloga, dolazi do formiranja homonimičnih situacija“ (Šipka 1988: 233) navodi se upravo konkretan primjer jezičke prakse. Primjer je poznati biblijski, iz jevanđelja po Luki: „Zaista ti kažem danas bit ćeš sa mnom u raju“ za kojeg se veli da je upravo po ambigvitetu/homonimiji „predmet spora između Jehovinih svjedoka i drugih hrišćanskih zajednica kod nas“ (Šipka 1988: 83).

Sličan primjer homonimskog konflikta odnosi se na tumačenje jedne izreke poslanika Muhammeda (a.s.): *Jevreji su se podijelili na 71 skupinu, kršćani na 72 skupine, a moj ummet će se podijeliti na 73 skupine. Sve su u vatri, osim jedne (jednog milleta)*. (Hadis) a) Sve (od 73) skupine ummeta su u vatri, osim jedne. b) Sve skupine (Jevreja, kršćana, muslimana) su u vatri, osim jedne skupine ummeta (muslimana). c) Sve¹ skupine vjernika (Jevreja i kršćana koji se dijele na skupine) su u vatri, osim jedne skupine vjernika – mog ummeta, koji, iako se dijeli na 73 skupine, nije u vatri. Iako iz religijskog podstila, oba prethodna primjera imaju i administrativno-pravni okvir, u tom kontekstu se mogu analizirati.

Za primjere sintagmatske i sintaksičke homonimičnosti u praksi, Šipka (1988) navodi: „Javljaju se u širokom rasponu tekstova“, „u književnim tekstovima“, ili „u novinskim naslovima“, „u televizijskim serijama“, „u reklamama“, itd. Odnosno, „Svjesno iskorištavanje homonimičnih situacija dosta je često i u neformalnom jezičkom izrazu. Na homonimičnosti se često zasnivaju vicevi i anegdote“ (Šipka 1988: 245).

¹ Tumačenje (3c) dao je Šejh El-Buti (Izvor: Link 8).

Uprkos brojnim uopćenim i pojednostavljenim pogledima da homonimija nije smetnja „jer se razrješava kontekstom“, Šipka (1988) potvrđuje značajnu ulogu samog konteksta u razrješavanju homonimije, ali na homonimiju gleda kao na smetnju u komunikaciji: „Homonimične situacije predstavljaju smetnju u komunikaciji, pa se očekuje njihovo razrješavanje“ (Šipka 1988: 248). Ovdje se dodatno navode slučajevi kada se dvosmislenost novinskih naslova odgoneta sadržajem cijelog novinskog članka, ili pak dvosmislenost u prevođenju naslova nekih filmova samim sadržajem filmova (v. Šipka 1988: 248), što nam govori da često nemamo unutarjezičke mehanizme da bismo izbjegli homonimski konflikt, odnosno dvosmislenu sintaksičku strukturu, već posežemo za dodatnim elementima kako bismo došli do ispravnog tumačenja datog jezičkog izraza. Konkretno, što se tiče prepoznavanja homonimije u kontekstu, Šipka (1988) ukazuje na „uži kontekst“, što je „struktura rečenice na osnovu koje se vrši indentifikacija“, te „semantička struktura užeg konteksta koja to pokazuje“, a zatim i na „širi kontekst“ koji čine „sva sredstva nadrećeničnog podtekstualnog nivoa“ na osnovu kojih se vrši identifikacija homonimije (Šipka 1988: 231). Jasno, ovdje se uži kontekst odnosi na leksičko-gramatička obilježja date sintaksičke strukture, od čega i zavisi hoće li se takva konstrukcija označiti dvosmislenom.

2. Homonimičnost administrativno-pravnog stila

Birokratski jezik obiluje pasivnim i bezličnim konstrukcijama, deverbativnim imenicama, te preopširnim i nejasnim rećenićnim strukturama. Međutim, općepoznato je da bi jezik pravnih tekstova i jezik administracije trebao da bude jasan, precizan i taćan, a nije potrebno ni napominjati da bi se posebno u takvim vrstama tekstova trebala izbjegavati dvosmislenost. No, spomenute formalne osobine administrativnog jezićkog stila su upravo takve da je povećan stepen vjerovatnoće da će dvosmislenost ipak doći do izražaja:

Druga je stvar što se u ovom (administrativnom, op. a.) stilu sreću stilske greške (suviše duge rećenice sa velikim brojem rijeći koje nisu sintaksićki uspješno formirane i zato su teško razumljive, gomilanje rijeći u istom padežu, najćešće genitivu, **što stvara dvosmislenost i zabunu**, (istakao J. H.) odstupanje od općejezićke norme, i slićno (Katnić-Bakaršić 2001: 91).

Govoreći o dvosmislenosti u jeziku, naveli smo već kako postoje i slućajevi poželjnog (namjernog) prisustva dvosmislenosti u jezićkom izrazu (npr. humoristićki tekstovi koji se na dvosmislenosti zasnivaju), iako većina funkcionalnih stilova standardnog jezika teži da izbjegne dvosmislenost. No, dvosmisleni su upravo i pojedini ćlanovi zakona (nerijetko jedna rećenica

sama za sebe), pojedine upute u drugim administrativnim spisima, dijelovi uvjerenja, zahtjeva, itd. Također, nekada se jezik administracije i prava koristi u kontekstu manipulacije (jezik i moć, moć jezika, ubjeđivački jezik, moć birokratije) kada je dvosmislenost zapravo i poželjna u jezičkoj strukturi.

Dvosmislenosti koje nisu namjerne i koje uz to ne prave veći konflikt u razumijevanju jezičkog izraza, ipak nisu zanemarive – posmatraju se kao izrazi ipak pogrešne strukture – s najvećim efektima na sintaksičkostilističke greške.

Gramatički gledano, dekomponovane ili kondenzovane konstrukcije, te nominalizirane strukture u kojima je često prisutno gomilanje determinatora, proizvest će dvosmislenost, kao u ovom primjeru:

(1) *Obrazac o održanoj nastavi za spoljne saradnike.*²

1a) Nastava za spoljne saradnike

1b) Obrazac za spoljne saradnike

Valjalo bi ovdje razriješiti ambigvitet promjenom reda riječi, ili razbijanjem izraza na dva manja, možda i korištenjem zagrada, te uvođenjem dodatnih determinatora, i slično.

Neki primjeri razrješenja ovog ambigviteta:

Obrazac za spoljne saradnike o održanoj nastavi; Obrazac za evidenciju o održanoj nastavi (za spoljne saradnike); Evidencija o održanoj nastavi (Obrazac za spoljne saradnike); Obrazac za spoljne saradnike: Evidencija o održanoj nastavi, i sl.

Bezlična forma predikata (kao dominantna osobina administrativno-pravnog diskursa) također će imati utjecaj na dvostruku mogućnost čitanja teksta, kao u primjeru:

(2) *Upravni odbor Nastavničkog fakulteta na sjednici od 24.09.2012. godine donio je odluku da se recenzirani i prihvaćeni radovi u časopisu „Educa“ naplaćuju 50KM po autoru za državljane BiH, odnosno 25 EURA za strane državljane.* (v. Link 2)

2a) Autori naplaćuju 50 KM ako im je rad prihvaćen za objavljivanje u časopisu,

2b) Autorima se naplaćuje 50 KM ako im je rad prihvaćen za objavljivanje u časopisu.

Iako korišteni glagolski leksem *naplaćuju*, a ne npr. *isplaćuju* već možda sugerise pravo (ciljano) značenje i razrješava ambigvitet, *naplaćivanje / naplata / naplaćuje se po autoru* zaista jeste dvosmislen izraz jer je u se-konstrukciji izbjegnuta vidljivost agensa.³ Ova nejasnoća bi se riješila direktnim i preciznim izrazom, poput: *Autor treba uplatiti...* i sl.

² Formular na Fakultetu humanističkih nauka u Mostaru.

³ Lično sam se iznenadio kad sam tek naknadno dobio obavještenje da moram uplatiti kotizaciju, a očekivao sam suprotno. Inače, ovo je dobro poznat slučaj *enantiosemičnih* glagola.

Često se u bosanskom jeziku administracije spominju različiti primjeri koji sadrže formulaciju:

(3) *Agencija za privatizaciju FBiH*

3a) Agencija za privatizaciju Federacije,

3b) Agencija za privatizaciju u Federaciji (Federalna Agencija za privatizaciju).

Ovakvi primjeri su dosta česti u medijskim istupima (slično: *Agencija za privatizaciju Hercegovačko-neretvanskog kantona*, itd.), bilo u pisanoj, bilo u govornoj varijanti. Iako je jasno da ne postoji nikakva Agencija koja bi privatizirala Federaciju ili neki kanton, trebala bi se ovakva forma izbjegavati. Svjedoči tome i službeni naziv:

Agencija za privatizaciju u FBiH (v. Link 3),

koji se redovno kao takav koristi. Inače, kad je riječ o nazivima ustanova, moguće su i česte sintaksičke greške u formulacijama, poput prethodno navedenog primjera. Ovdje izdvajamo neke primjere zvaničnih ustanova koje u formulaciji svog naziva nisu bile do kraja precizne, i kao posljedica javlja se sintaksički ambigvitet.

U nazivu koji slijedi⁴ prepoznaju se dva značenja:

(4) *Muzej zločina protiv čovječnosti i genocida 1992–1995.*

– (*Museum of arts agaaints humanity and genocide 1992–1995*)

4a) Muzej zločina protiv čovječnosti i (Muzej zločina) protiv genocida,

4b) Muzej genocida (1992–1995) i zločina protiv čovječnosti.

Veznik *i* koji spaja prijedložno-padežni izraz (prijedlog *protiv* + G) i supstantivnu riječ u padežu (također genitiv) ovdje pravi dvosmislenost u strukturi. Samo činjenica da to što je manje očekivano značenje, ili parafraza značenja: „Muzej zločina protiv genocida“ zaista formalno prisutno u zvaničnoj formulaciji ove ustanove, u percepciji značenja poništava dvosmislenost date konstrukcije, što ne znači da je konstrukcija ispravno formirana. Zato se druga formulacija (formulacija b) ovdje nameće kao jedina ispravna i ona bi u cjelini razriješila dvosmislenost.

Potpuno ista struktura odgovara drugoj ustanovi⁵ slične djelatnosti, u primjeru:

(5) *Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava*

5a) Institut za istraživanje međunarodnog prava i zločina protiv čovječnosti,

5b) Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i zločina protiv međunarodnog prava.

⁴ Radi se o jednoj popularnoj sarajevskoj ustanovi koja je osnovana s ciljem čuvanja sjećanja na žrtve zločina i genocida u BiH (v. Link 4, Pristup 6. 2. 2019).

⁵ Koja djeluje pri Univerzitetu u Sarajevu (v. Link 5, Pristup 6. 2. 2019).

Kako u realnosti postoji kategorija *kaznenih djela protiv čovječnosti i (protiv) međunarodnog prava*, ovdje je konstrukcija dvosmislena u suprotnom smislu – nameće se pitanje mogućnosti interpretacije ovdje date kao prvo značenje (formulacija a). Uporedimo li, pak, ovaj primjer s prethodnim, vidjet ćemo da upotrebna (značenjska) vrijednost formalno istih sintaksičkih konstrukcija nije u saglasju – što je dovoljan pokazatelj da obje konstrukcije jesu dvosmislene, odnosno, sintaksički homonimne. Zato je kod dvosmislenosti zasnovane na upotrebi prijedložno-padežnog izraza isto tako dvosmislen i naziv:

(6) *Institut za jezik u Sarajevu* (v. Link 6)

6a) Sarajevski Institut za jezik,

6b) Institut za sarajevski jezik.

Također, puni naziv Instituta kao *Institut za jezik Univerziteta u Sarajevu*, dvosmislen je na isti način. U vezi s prijedložno-padežnim izrazom kao službenim dijelom naziva ustanove, kao u prethodnom primjeru, često se javlja dvosmislenost homonimičnih struktura. Tako je *Savez logoraša u Bosni i Hercegovini* izdao niz *Uvjerjenja* kojim se utvrđuje status logoraša.⁶ Pa, iako je prijedložno-padežni izraz u nazivu spomenute ustanove sintaksički ispravno upotrijebljen, formulacija data u *Uvjerjenjima* glasi:

(7) *Priznaje se status logoraša Bosne i Hercegovine (...)*

7a) Logoraši u Bosni i Hercegovini (iz BiH),

7b) Bosanskohercegovački logoraši koji su svoj status stekli boraveći u logorima Bosne i Hercegovine (npr., kao da je, službeno, BiH je organizirala logore i logoraše podvrgavala nečovječnim životnim uvjetima).

Za razrješenje ove dvosmislenosti najbolje bi bilo i u datoj formulaciji

(7) koristiti prijedložno-padežni izraz kao i u nazivu ustanove.

Slično, na službenoj internetskoj stranici sarajevskog Instituta za jezik objavljuje se vijest s naslovom:

(8) *Promocija Instituta za jezik u Novom Pazaru*

8a) Novopazarska promocija sarajevskog Instituta,

8b) Promocija novopazarskog Instituta.

Kako u službenom nazivu Instituta imamo sintagmu *Institut za jezik u Sarajevu*, često je korišten i deklinirani oblik: *Instituta za jezik u Sarajevu*, što u kombinaciji s ovom viješću (prethodno spomenutim naslovom⁷) proizvodi dvosmislenost.

⁶ Od 28. 1. 2019, iz arhive Udruženja Logoraša Stolac.

⁷ Pošto u zaglavlju stranice imamo izraz „Institut za jezik u Sarajevu“, istovremeno ćemo na jednom ekranu moći vidjeti izraze „Institut za jezik u Novom Pazaru“ i „Institut za jezik u Sarajevu“, u kojima funkcija prijedložno-padežnog izraza nije ista.

Razrješavanje ovog ambigviteteta moglo bi ići ovako:

- *Promocija Instituta za jezik održana u Novom Pazaru,*
- *U Novom Pazaru promoviran Institut za jezik u Sarajevu,* itd.

Birokratski jezik kao jezički izraz bogat nominaliziranim i dekomponiranim formama, uz gomilanje determinatora i modifikatora, proizveo je različite primjere dvosmislenosti. Bilo da u značenjskom smislu takve forme prave konflikt ili ne, valjalo bi se postarati da se izbjegne ona dvosmislenost koja je uzrokovana jezičkom strukturom tako što će se obratiti dodatna pažnja u načinima formiranja same jezičke strukture, po mogućnosti da se izbjegne homonimija.

3. Homonimski konflikt kao društveni konflikt – uloga jezika u razumijevanju društva

Posebno zanimljiv primjer ambigviteta u administrativno-pravnim tekstovima je tzv. „diplomatski ambigvitet“ – kao „namjerni“ ambigvitet koji je u stvari samo alat u medijaciji prilikom rješavanja određenog konflikta – čime dvosmisleni dogovor/ugovor namjerno kao takav biva predložen različitim stranama⁸ (koje ga time mogu i shvatiti na različite načine): „Diplomatic ambiguity is an ambiguity as found and used in diplomatic texts for diplomatic purposes“ (Pehar 2011: 27). Međutim, ovaj primjer ambigviteta, iako jeste tekstualni, odnosi se više na kombinaciju dvosmislenih termina te principa dvosmislenosti na širem, diskursnom (a ne rečeničnom ili sintagmatskom) nivou.

Ipak, određeni primjeri sintaksičke dvosmislenosti nalaze se npr. i u Daytonskom sporazumu, i to u nekim ključnim dijelovima Sporazuma, odnosno, u Ustavu Bosne i Hercegovine.

Iako je po nepisanim tumačenjima ustavnih rješenja poznato da su u Bosni i Hercegovini prepoznati Bošnjaci, Hrvati i Srbi kao konstitutivni narodi, prepoznata je i kategorija „Ostalih“ koja se na različite načine tretira u javnosti. Naročito je važna percepcija različitih mogućih modela uređenja Bosne i Hercegovine, gdje se dominantno konceptima nacionalnih stranaka suprotstavlja model građanske države, mada se, i u suprotnom, građanska politička opcija nekada prepoznaje kao bošnjačka (s obzirom na većinsku bošnjačku populaciju u državi), s tim da ni bošnjački politički stavovi zvanično nisu u većem suprotstavljanju s građanskim konceptom uređenja države i takvi stavovi nemaju nacionalističko već nacionalno uporište.

Govoreći o kategoriji „ostalih građana“, po rezultatima Popisa stanovništva iz 2013. godine (v. Link 1), osim tri konstitutivna naroda razvrstana

⁸ Često se kao takav navodi primjer *Dejtonskog (Daytonskog) mirovnog ugovora*.

po etničkoj/nacionalnoj pripadnosti, popisane su i sljedeće kategorije: *Rom, Musliman, Bosanac i Hercegovac, Albanac, Jugosloven, Ukrajinac, Crnogorac, Turčin, Slovenac, Pravoslavac, Makedonac, Hercegovac, Italijan, itd.*, uz kategorije „Ne izjašnjava se“, „Nepoznato“ i „Ostali“.

Po Ustavu BiH, imamo sljedeće:

(9) *Bošnjaci, Hrvati i Srbi kao konstitutivni narodi (u zajednici s ostalima), i građani Bosne i Hercegovine ovim utvrđuju Ustav Bosne i Hercegovine* (Šipka 2001: 309).

9a) Bošnjaci, Hrvati i Srbi kao konstitutivni narodi (u međusobnoj zajednici sa ostalima, također konstitutivnim), i drugi građani Bosne i Hercegovine (Bošnjaci, Hrvati i Srbi se također tretiraju kao građani);

9b) Bošnjaci, Hrvati i Srbi kao konstitutivni narodi (u zajednici s ostalima, nekonstitutivnim narodima), i građani Bosne i Hercegovine (Bošnjaci, Hrvati i Srbi se ne tretiraju kao građani).

U primjeru (9) nije jasno na šta se u referentnoj vrijednosti odnosi formulacija „ostali“, koja kao elidirana forma od pridjevske poprima imeničku vrijednost. Zato je diskutabilno da li se „ostali“ tretiraju kao posebna kategorija ili je riječ o različitim referencijalnim odnosima tog pridjeva. Interesantno, u engleskoj verziji ostali su u formulaciji navedeni pod velikim slovom, kao „Others“:

(10) *Bosniacs, Croats, and Serbs, as constituent peoples (along with Others), and citizens of Bosnia and Herzegovina hereby determine that the Constitution of Bosnia and Herzegovina is as follows* (Šipka 2001: 308).

Jasno je da se kategorija Ostalih u engleskoj verziji posmatra kao ime, kao posebna grupacija, s tim da se dvosmislenost u tumačenju može javiti u kontekstu određenja Ostalih kao također konstitutivnih, ili konstituentnih naroda, u šta bi se mogla ubrojiti čak i kategorija drugih građana.

Iz sljedećih primjera kao drugih formulacija istih odredbi, čitamo:

(11) *Bošnjaci, Hrvati i Srbi, kao konstitutivni narodi (zajedno s ostalima), i građani Bosne i Hercegovine ovim utvrđuju Ustav Bosne i Hercegovine* (Šipka 2001: 310).

(12) *Бошњаци, Хрвати и Срби, као конститутивни народи (заједно са осталим), и грађани Босне и Херцеговине овим одлучују да Устав Босне и Херцеговине гласи* (Šipka 2001: 310).

11a i 12a) Bošnjaci, Hrvati i Srbi kao konstitutivni narodi (zajedno sa ostalima, također konstitutivnim narodima); i ostali građani Bosne i Hercegovine (Bošnjaci, Hrvati i Srbi se također tretiraju kao građani).

11b i 12b) Bošnjaci, Hrvati i Srbi kao konstitutivni narodi (zajedno sa ostalima, nekonstitutivnim narodima); i građani Bosne i Hercegovine (Bošnjaci, Hrvati i Srbi se ne tretiraju kao građani).

Ovo je dvosmislenost po referenciji, uz elidirane članove sintagme *dru-gim(a) narodima*, i nejasnu determinaciju po kvalifikativnoj odrednici *konstitutivni*. Ambigvitet bi se ovdje riješio npr. upotrebom dodatnih determinatora, npr. *jedini*: ...kao: *jedini konstitutivni narodi...* (*zajedno sa drugim narodima i građanima BiH*), odnosno *ostali*, kao: „i ostali građani“ koji nisu konstitutivni, i sl.

Isto tako, za *Dayton* vezane dvije nove ključne sintagme u bh. političkom prostoru su svakako:

(13) *Entitet Republika Srpska*⁹ i *entitet Federacija BiH*

13a) Srpska je republika (država), Federacija BiH je država,

13b) Srpska je (samo) entitet, Federacija je (samo) entitet.

Upotrebom sintagme *Republika Srpska*, posebno bez kvalifikativa *entitet* (elidirane forme) u svijesti govornika proizvodi posebno značenje, povezano s frekventnim (i u Daytonskom sporazumu također više puta spomenutim) sintagmama *Republika Hrvatska*, *Republika BiH...*, pa čak i u istoj rečenici).¹⁰

Za potvrdu o dvosmislenosti i u Daytonu, najbolje je citirati sljedeće:

The Dayton Agreement will forever remain **ambiguous**. Moreover, in the light of ethical incommensurability, any future peace agreement set on the foundations of both the principle of stability and the principle of self-determination will necessarily be ambiguous (*istakao J. H.*) (Pehar 2011: 194).

Ako govorimo već o bosanskom Ustavu, uz svijest da je poznato kako su članovi zakonskih odredbi kao izdvojene rečenice često podložni dvostrukom tumačenju. Takav je i primjer amandmana na Ustav RBiH iz 1993. godine, a kojim se (što je naročito važno) uređuje pitanje službenih jezika u BiH. Naime, u formulaciji je stajalo da je u Republici Bosni i Hercegovini u službenoj upotrebi:

(14) *Standardni književni jezik ijekavskog izgovora njenih konstitutivnih naroda koji se imenuje jednim od tri naziva bosanski, srpski, hrvatski.* (Službeni list RBiH, Sarajevo, 1. septembar 1993) (Šipka 2001: 248).¹¹

⁹ Pravopisno upitna formulacija kod pisanja velikog početnog slova u primjeru nižih administrativnih oblasti s višječlanim nazivima.

¹⁰ Ne zaboravimo da su „republika“ i „federacija“ tipovi državnosti. Slična ovom tipu dvosmislenosti je moderna pojava da se npr. različitim tipovima (običnih) organizacija daju „bombastična“ imena. Tako „obična“ udruženja građanja postaju instituti, centri za obrazovanje, škole, akademije, i sl.

¹¹ Pitanje administrativno-pravnog uređenja službenog jezika/službenih jezika u BiH i upotreba ovakve (dvosmislene) formulacije ima svoju dugu, širu sferu primjene. Tako se već od prijedloga za konačnu zakonsku formulaciju iz septembra 1993. pojavilo više formulacija, a koje su, svaka na svoj način, bile dvosmislene. Zvanični prijedlog je bio: „U Republici Bosni i Hercegovini u službenoj upotrebi je bosanski, hrvatski i srpski jezik ijekavs-

14a) Jedan zajednički jezik triju naroda, i jedan jezik s tri naziva.

14b) Jedan jezik svakog naroda ponaosob, koji se imenuje jednim od tri imena koja pojedinačno pripadaju pojedinim narodima.

U primjeru (14) imamo tipičan slučaj determinativnog ambigviteta, odnosno, ambigviteta po obimu determinacije.

Tragom sličnih zakonodavno-pravnih formulacija o jeziku, u naše aktuelno vrijeme pojavilo se nekoliko instrukcija bosanskih nadležnih ministarstava za obrazovanje kojim se rješavalo pitanje jezika u bh. školstvu. Posebnu pažnju privukla je formulacija dvosmislena po obimu determinacije, a koja je dosta slična prethodnom primjeru (14):

(15) Nastava i drugi oblici odgojno-obrazovnog rada u školi izvode se na jednom od tri zvanična jezika konstitutivnih naroda Bosne i Hercegovine, koji se imenuju jednim od tri naziva: bosanski jezik, hrvatski jezik ili srpski jezik. (Istakao J. H.) (Zakon o osnovnom odgoju i obrazovanju KS, čl. 7, stav 1).

(16) Jedan od tri jezika; tačnije, u punoj zakonskoj formulaciji: Nastava u školi se izvodi na zvaničnim jezicima konstitutivnih naroda Bosne i Hercegovine, koji se imenuju jednim od tri naziva: bosanski jezik, hrvatski jezik i srpski jezik. (Istakao J. H.) (Zakon o srednjem obrazovanju u Kantonu Sarajevo, čl. 9)

20a) Bilo koji, neki od tri službena jezika u BiH,

20b) Doslovno, samo jedan jezik, ne i ostali.

Upravo je kod ovog i ovakvih primjera u našoj javnosti dominirala upotreba dodatne odrednice *samo (jedan)*, što je trebalo da pojača izbor drugog značenja, kao u medijskom izvještavanju na ovu temu, ili čak u zvaničnoj reakciji OSCE-a BiH:

(17) Izvođenje nastave isključivo na jednom od tri službena jezika nije u skladu s principima jednakosti svih jezika konstitutivnih naroda. (v. Link 10)

Prethodni primjer pravi značenjsku koliziju jer se po prirodi stvari nastava uglavnom izvodi na jednom jeziku, a drugo je što neko izvodi nastavu na jednom, a neko na nekom drugom jeziku.

Nužno se još kratko zadržati na administrativno-pravnim uredbama o pitanjima jezika u BiH. Naime, dana 15. 1. 2019. održana je u Sarajevu

kog izgovora“ (Isaković 1994: 185). Drugi prijedlog: „U Republici Bosni i Hercegovini u službenoj upotrebi je standardni književni štokavski jezik ijekavskog izgovora koji se imenuje bosanski, hrvatski, srpski jezik“ (Dizdar 2018: 378). Evidentno, treća i službena formulacija (Šipka 2001: 248) je kombinacija prethodne dvije, sa dodatom znatnom jezičkom zamkom u formulaciji „koji se imenuje“, koja je i kasnijim sličnim aktima izazvala konfuziju (v. Hodžić 2018a i Hodžić 2018).

konferencija za medije na kojoj se govorilo o odnosu među našim jezicima u školstvu Sarajevskog kantona (v. Link 7). Dvosmislenost u administrativno-pravnom diskursu bila je uzrokom trostrukih razmimoilaženja i nejasnoća, odnosno, drukčijih percepcija i poimanja jezičke stvarnosti – a što se odnosi prije svega na *Dopis Instituta za jezik* (v. Link 11) kojim se rješavalo značenje u formulaciji mogućih tročlanih imenovanja nastavnog predmeta za maternji jezik i književnost. Naime, na spomenutoj konferenciji za medije je rečeno:

(18) *Od Instituta za jezik pri UNSA dobili smo uputu u kojoj stoji više opcija i da djeca mogu učiti jezik u školama KS zajedno sjedeći i družeći se. (...) Oni u istom razredu uče i bosanski, i srpski i hrvatski.* (v. Link 11 i Link 7)

18a) Od Instituta smo dobili uputu da djeca mogu učiti zajedno u istom razredu i bosanski, i srpski i hrvatski jezik.

18b) Od Instituta smo dobili uputu s objašnjenjima značenja tročlanih formulacija za naziv predmeta, gdje u objašnjenju značenja tročlanih formulacija stoji više opcija, među kojima jedna formulacija značenjem podrazumijeva učenje sva tri jezika u jednoj učionici.

Evidentno, drugo značenje (18b), koje je samo po sebi konfuzno, niko nije mogao očekivati iz datog primjera (18).

Na kraju, u duhu postavljenih ciljeva ovog rada, ovdje ističemo još jedan primjer iz Daytonskog sporazuma, a tiče se različitih u praksi prisutnih tumačenja kategorije legitimne reprezentativnosti konstitutivnih naroda u bh. državnim strukturama.

Ovdje dodatno dajemo objašnjenje za datu ustavnu formulaciju na engleskom jeziku za konstitutivne narode, gdje stoji *constituent peoples*. Za pravo eng. *constituent* u osnovi ima značenje DIO CJELINE, a u američkoj politici CONSTITUENTS se odnosi na ljude koje političari predstavljaju, tj. one koji imaju svog političkog predstavnika. Također, množina od *constituent* > *constituents* (ili: *constituent peoples*¹²) direktno je u značenju povezana s formulacijom „biranja svog predstavnika/zastupnika“, što svjedoči i objašnjenje značenja dato u engleskom etimološkom rječniku, gdje stoji da je to *tijelo konstituenata/sastavnica* (ili: „body of constituents“) ili zapravo: „especially ‘a body of persons voting for an elective officer’“ (tijelo osoba/naroda koje/koji glasaju za svog izbornog predstavnika) (v. Link 9). Dvostruko tumačenje proizlazi kod upotrebe odrednice *svog* uz množineke oblike, jer bi se moglo uzeti u obzir i značenje da različite grupe ljudi biraju svog posebnog političkog predstavnika, ili pak da svi ljudi kao dio jedne cjeline biraju svog zajed-

¹² Nije nimalo beznačajna množinska formulacija *peoples*. Da je upotrebljen oblik jednine, ne bi se dobilo značenje posebnih naroda koji biraju svoje predstavnike.

ničkog predstavnika. Dakle, sasvim je jasno da svako bira predstavnika, samo je nejasno da li svi imaju svoje različite predstavnike ili svi biraju jednog zajedničkog. Ovaj primjer se opet uklapa u slične primjere dvosmislenosti po obimu determinacije (up. *Dat ću vam svima (po) jednu marku: jednu za sve, ili svakome po jednu?*).

Također, konkretno značenje engleske imenice *constituent* jeste „onaj koji imenuje ili bira zastupnika“ (one who appoints or elects a representative) (v. Link 9), pa su *konstituentni/konstitutivni narodi* u Bosni i Hercegovini ovim upravo oni koji biraju predstavnika ili zastupnika u vlasti. Formulacija *constituent* ima slično značenje sa značenjem engleske riječi *constitutive* kao „having the power of establishing“ (imati moć uspostavljanja, konstituiranja, ustavotvornosti) (v. Link 9). Data ustavna formulacija se odnosi na one koji su „dio cjeline“ i u potpunosti je opravdana, ali je formalno (jezički) dvosmislena po kriteriju obima determinacije.¹³

Interesantno je ovdje još percipirati dodatnu dvosmislenost formulacije koja govori o konstitutivnosti naroda u Bosni i Hercegovini. Pošto su zvanično u BiH konstitutivni Bošnjaci, Hrvati i Srbi, nevezano za pitanje konstitutivnosti ostalih, ovdje opet iščitavamo dvosmislenost: Jesu li Hrvati, Srbi i Bošnjaci koji žive van Bosne i Hercegovine samim tim također konstitutivni? I, može li se na osnovu ove zakonske odredbe u BiH tražiti konstitutivnost i drugih Bošnjaka, Hrvata i Srba? Jer, u formulaciji nije strogo precizirano da su to *bosanski Hrvati*, *bosanski Srbi*, i – ovdje je već, manje ili više, riječ o tautološkoj konstrukciji – *bosanski Bošnjaci*. Data struktura bila bi ovjerenija upotrebom prijedložno-padežnog izraza u atributskoj funkciji umjesto već upotrebljenog pridjeva u istoj funkciji: dakle – Bošnjaci u Bosni i Hercegovini (zatim, u Makedoniji, na Kosovu, u Srbiji, u Hrvatskoj, Crnoj Gori, Turskoj, itd.).

U administrativnim i pravnim tekstovima mogu se javiti i česte slučajne sintaksičke dvosmislenosti uslijed neregularnog reda riječi, pogrešne referencije, i sl. (kao npr. sljedeće rečenice iz Zakona o visokom obrazovanju Hercegovačko-neretvanskog kantona: 1. *U ekspertnu komisiju imenuju se univerzitetski nastavnici iz naučnog i stručnog područja, za koje se osniva visokoškolska ustanova.* 2. *Posebnu ekspertnu komisiju imenuje Ministar iz reda istaknutih naučnih i drugih radnika.* 3. *Standardi, normativi i jedinstveni kriteriji za izbor u akademska zvanja koje donosi Ministarstvo.*) No, primjeri koje smo prethodno analizirali pokazuju da dvosmislenost ovog tipa nije samo sintaksostilističko pitanje, kao i to da je sintaksička dvosmislenost itekako prisutna u praksi.

¹³ Naravno, formalno gledano, ovdje nije riječ o poželjnim ili potrebnim tumačenjima aktuelnih društveno-političkih odnosa u BiH, već o tumačenju Daytonskog sporazuma kao takvog.

4. Zaključak

Sažeti jezički izraz uvijek računa na zalihnost, na širi kontekst i na podrazumijevano značenje. No, kada se u ovakvim izrazima operira s nedovoljno razjašnjenim ili nejasnim terminima, činjenicama i drugim realijama, uz jezički neprecizne formulacije javlja se dvosmislenost. Obično se navodi da se ovakva dvosmislenost razrješava širim kontekstom. Međutim, ako je dvosmislenost izazvana (homonimnom) sintaksičkom strukturom, trebalo bi prije svega voditi računa da sintaksičke konstrukcije ovog tipa budu mnogo jasnije, preciznije, gramatički konkretnije i u krajnjem slučaju da budu u skladu s ciljanim značenjem; jer, način na koji u konačnici nešto (is)kažemo ne mora da bude u skladu i sa željenim (ciljanim) iskazom. Tako nam dovoljno dobar kontekst uvijek može pomoći u značenju posmatrane jezičke formulacije, ali to ne znači da je data formulacija gramatički korektno konstruirana. Upravo takvi su i primjeri dvosmislenosti homonimnih sintaksičkih struktura. Čim u tumačenju jezičke strukture dodatno uključujemo kontekst, takva struktura je sama po sebi nedovoljno jasna. Zato se ovakva dvosmislenost treba rješavati prije svega na gramatičkom nivou, pa tek onda kontekstom. Dvosmislenost ovog tipa na komunikativnom nivou može se ticati stilističke sintakse i uvjetno rečeno, pravopisne ili normativne sintakse. Generiranje (konstruiranje) rečenice u skladu s ciljanim značenjem ostat će u osnovi čisto sintaksičko pitanje i u ovom smislu treba računati na izbjegavanje sintaksičke homonimije u strukturi. Međutim, nekada je homonimnost i dvosmislenost sintaksičke strukture upravo namjera ili jezičko sredstvo, što dovoljno govori o karakteru sintaksičke (gramatičke) strukture u kojoj se javlja čitav niz homonimnih konstrukcija koje proizvode dvosmislenost, višesmislenost ili nejasno značenje. Sintaksička homonimija i dvosmislenost u birokratskom jeziku izazvana je visokim stepenom upotrebe (nagomilavanjem) nominaliziranih i dekomponiranih konstrukcija, pasivnih i bezličnih struktura, i slično. Gramatike bosanskog, crnogorskog, hrvatskog, srpskog i srpskohrvatskog jezika ne daju cjelovit opis homonimnih sintaksičkih struktura. Stoga bi bilo od koristi napraviti širi opis svih sintaksičkih konstrukcija koje izazivaju dvosmislenost.

Literatura:

- Dizdar, Srebren, „Inter Ali(j)a et marginalia: posljednji tekst Alije Isakovića“, *Zbornik radova s naučne konferencije „Alija Isaković i bosanski jezik“*, Institut za jezik UNSA, Sarajevo, 2018, str. 375–392.
- Hodžić, Jasmin, Neki sociolingvistički aspekti imenovanja i učenja maternjeg jezika i književnosti u bosanskohercegovačkom školstvu s fokusom na Kanton Sarajevo, *Časopis Književni jezik*, Institut za jezik UNSA, Sarajevo, 2018, str. 159–197.
- Hodžić, Jasmin, Alija Isaković o bosanskom jeziku u *Antologiji zla, Zbornik radova s naučne konferencije „Alija Isaković i bosanski jezik“*, Institut za jezik UNSA, Sarajevo, 2018a, str. 56–72.
- Hodžić, Jasmin, *Tipovi sintaksičkog ambigviteta u bosanskom jeziku*, Doktorska disertacija u rukopisu, Fakultet humanističkih nauka Univerziteta „Džemal Bijedić“ u Mostaru, Mostar, 2017.
- Hodžić, Jasmin, „Kontekstualna determiniranost sintaksičke homonimije u bosanskom jeziku“, *Časopis Lingua Montenegrina*, god X, sv. 2, br. 20, Fakultet za crnogorski jezik i književnost, Cetinje, 2017a, str. 161–177.
- Isaković, Alija, *Antologija zla*, Ljiljan (Biblioteka Bosnica), Sarajevo, 1994.
- Katnić-Bakaršić, Marina, *Lingvistička stilistika*, Open Society Institute, Center for Publishing Development, Electronic Publishing Program, Budimpešta (elektroničko izdanje), 1999.
- Kristal, Dejvid (Crystal, David), *Enciklopedijski rječnik moderne lingvistike*, Nolit, Beograd, 1985.
- Pehar, Dažen, *Diplomatic ambiguity: Language, power, law*; LAP LAMBERT Academic Publishing, 2011.
- Šipka, Danko, *Leksička homonimija u savremenom srpskohrvatskom standardnom jeziku*, Doktorska disertacija u rukopisu, Pittsburgh, 1988.
- Šipka, Milan (prir.), *Standardni jezik i nacionalni odnosi u Bosni i Hercegovini (1850–2000): Dokumenti*, Institut za jezik UNSA, Sarajevo, 2001.

Izvori:

- *Službeni list Republike Bosne i Hercegovine, Godina II, broj 18., Srijeda, 1. septembar/rujan 1993. Sarajevo. Uredba sa zakonskom snagom o nazivu jezika u službenoj upotrebi u Republici Bosni i Hercegovini za vrijeme ratnog stanja*, u: Šipka Milan (prir.), *Standardni jezik i nacionalni odnosi u Bosni i Hercegovini (1850–2000): Dokumenti*, Institut za jezik, Sarajevo, 2001, str. 248.

- *Constitution of Bosnia and Herzegovina*, u: Šipka Milan (prir.), *Standardni jezik i nacionalni odnosi u Bosni i Hercegovini (1850–2000): Dokumenti*, Institut za jezik, Sarajevo, 2001, str. 308.
- *Ustav Bosne i Hercegovine. Prijevod na bosanski jezik*, u: Šipka Milan (prir.), *Standardni jezik i nacionalni odnosi u Bosni i Hercegovini (1850–2000): Dokumenti*, Institut za jezik, Sarajevo, 2001, str. 309.
- *Ustav Bosne i Hercegovine. Prijevod na hrvatski jezik*, u: Šipka Milan (prir.), *Standardni jezik i nacionalni odnosi u Bosni i Hercegovini (1850–2000): Dokumenti*, Institut za jezik, Sarajevo, 2001, str. 309–310.
- *Ustav Bosne i Hercegovine. Prevod na srpski jezik*, u: Šipka Milan (prir.), *Standardni jezik i nacionalni odnosi u Bosni i Hercegovini (1850–2000): Dokumenti*, Institut za jezik, Sarajevo, 2001, str. 310–311.

Internetski izvori:

- *Link 1: Popis 2013.* (<http://www.popis.gov.ba/popis2013/knjige.php?id=6>, Pristup: 6. 2. 2019) (*Knjiga 02: Etnička/nacionalna pripadnost, vjeroispovijest, maternji jezik*)
- *Link 2:* www.nf.unmo.ba (Pristup 6. 2. 2019)
- *Link 3:* <http://www.apf.com.ba/> (Pristup 6. 2. 2019)
- *Link 4:* <http://balkans.aljazeera.net/vijesti/u-sarajevu-se-otvara-muzej-zločina-protiv-covjecnosti-i-genocida>, Pristup 6. 2. 2019)
- *Link 5:* <http://www.institut-genocid.unsa.ba/bs/>, Pristup 6. 2. 2019)
- *Link 6:* www.izj.unsa.ba, Pristup 6. 2. 2019)
- *Link 7:* Konferencija za medije: <https://www.youtube.com/watch?v=h6X-cEO6thxk&t=2s>, Pristup 6. 2. 2019)
- *Link 8:* <https://www.youtube.com/watch?v=WWXI8-9-30w> Pristup 6. 2. 2019)
- *Link 9:* <https://www.etymonline.com/> Pristup 6. 2. 2019)
- *Link 10:* <http://ba.n1info.com/Vijesti/a220504/Berton-za-N1-Ne-koristite-jezike-u-svrhu-kreiranja-podjela.html> (Pristup 7. 11. 2018)
- *Link 11:* https://www.slobodna-bosna.ba/vijest/103109/institut_za_jezik_ostro_reagovao_na_izjave_ministrice_bogunic_nismo_dali_upute_da_djeca_trebaju_uchiti_tri_jezika_u_jednoj_uchionici.html (Pristup 24. 9. 2019)

Jasmin HODŽIĆ

**HOMONYMOUS SYNTACTIC STRUCTURE AND
AMBIGUITY IN THE BOSNIAN LANGUAGE OF
ADMINISTRATION AND LAW**

Considering the homonymous syntactic structures and ambiguities in the Bosnian language of administration and law, we have examined those examples that are directly connected to the relations among religions, nations and languages, or that are related to the organization of Bosnian society and state, as well as to the national relationships in Bosnia and Herzegovina. Along with a number of cognitive-linguistics aspects in different approach to meaning in language, we are considering the role of syntactic homonymy, not only as potential features of language expression, but also as a intentionally ambiguous syntactic structures.

Key words: *ambiguity, syntax homonymy, administration, law, society, national relations, Bosnian language*